

Националният език в условията на чужди влияния и глобализация. Научна конференция, посветена на 125-годишнината от рождението на акад. Стефан Младенов (София, 28-29 юни 2005). Доклади. София, СУБ, 2006, с. 190–212.

ТЕНДЕНЦИИТЕ КЪМ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ И НАЦИОНАЛИЗАЦИЯ В НОВАТА БЪЛГАРСКА ИКОНОМИЧЕСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ

Сия Колковска

Процесът на интернационализация на славянските езици е един от най-отчетливо проявяващите се съвременни езикови процеси в тях. Той е свързан с такива прояви на междуезиково сходство, които се дължат на езикови контакти, а не на родство между езиците (Смирнов 1998:220). В последните 15 години се наблюдава изключително ускоряване на този процес поради активизиране на езиковите контакти вследствие на глобализацията.

Процесът на интернационализация е с изключителна важност - според някои изследователи той определя до голяма степен динамиката на съвременните славянски и в по-широк план въобще на европейските езици (Гутшмит 1998а). Всеобхватността и важността на този процес са основания да бъде смятан за една от съвременните езикови тенденции (Гутшмит 1998а). Под езикова тенденция се разбират онези процеси в даден език, на които се дължи неговата динамика и развитие за определен период, като те протичат чрез утвърждаване на иновациите и отстраняване на остарелите езикови единици и норми (Гутшмит 1998б:17).

Тенденцията към интернационализация се изразява както в количествено нарастване на интернационалните елементи, така и в повишаване на тяхната функционална натовареност в отделните езици (Смирнов 1998). Тя се проявява на всички езикови равнища, но най-многобройни и отчетливи се проявите ѝ на лексикално равнище (вж. и Гутшмит 1998а, Акуленко 1972: 19).

Нашето внимание тук ще бъде насочено именно към интернационализацията на речниковия състав, включваща сп. Смирнов формиране, усвояване и активно функциониране в книжовния език на фонд от интернационални елементи (Смирнов 1998). Върху този аспект на интернационализацията има немалко изследвания особено по отношение на славянските езици¹, като голям принос за неговото изясняване има В. Акуленко.

Интернационализацията на речниковия състав е свързана с появата на т. нар. интернационализми, които представляват междуезикова синхронна категория, тъй като се установяват при синхронен подход към езика (Акуленко 1972: 162). За да бъдат смятани сходните лексикални единици в различни езици за интернационализми, те трябва да отговарят на две условия: за разпространеност и за съотносителност. Първото условие изисква да принадлежат най-малко към три езика, поне два от които не са родствени (Акуленко 1972; Смирнов 1998). Второто условие е свързано с тяхната съотносителност. Тук се приема схващането, че съотносителни и следователно - интернационални са тези езикови единици в

---

¹ Вж. напр. Володина 1984, Соловьев 1971, Смирнов 1989, Стоянова 1999, Константинова 1998, Интернационализми 2003.

различни езици, които имат еднакво или близко значение и еднаква или сходна форма (фонетичен облик и графична форма) (вж. напр. Смирнов 1998)².

Както редица автори основателно посочват, тенденцията към интернационализация е неразривно свързана с друга тенденция - към национализация (автохтонизация), при която се запазва националната специфика на езика. Двете тенденции не си противостоят, а взаимодействат сложно помежду си, като "интернационалното се въплъщава в националното, ставайки част от него" (Акуленко 1972:199). Нашата задача тук е да проследим как се проявява това сложно взаимодействие между тях в новата икономическа терминология, появила се в българския език през последните 15 години.

Изборът именно на икономическата подсистема при изследването на интересувания ни проблем се определя на първо място от подчертаното присъствие в нея на интернационални елементи. По принцип тенденцията към интернационализация се проявява най-ярко и отчетливо именно в терминологията (Акуленко 1972, Смирнов 1989, Стоянова 1999, Володина 1984), разбира се, в степен, различна за отделните подсистеми. Икономическата подсистема е сред най-динамичните в разглеждания период и е силно повлияна от чуждоезикови модели. Тя се попълва активно с неологизми, голям брой от които интернационални и същевременно част от нейната лексика преминава в един по-пасивен пласт.

Динамично обновяване на икономическия подезик се наблюдава в много славянски езици. То се дължи на всеизвестни причини, свързани с дълбоките икономически промени в съответните страни и с новата им икономическа ориентация. Актуални стават нови понятия, за чието назоваване е необходима нова терминология. Голяма част от тази терминология вече съществува в други езици, което е благоприятна почва за широкото навлизане на чужда (обикн. интернационална) икономическа лексика в славянските езици³. Тя обаче придобива специфичен облик във всеки език, както показват и нашите наблюдения.

Важен въпрос, който трябва да бъде изяснен, е какви са проявите на интересуваните ни тенденции (в техния лексикален аспект).

Тенденцията към интернационализация се проявява в заемането и установяването в езика приемник на интернационализми. За да проследим тази тенденция при новите икономически термини, ще анализираме тези от тях, които представляват интернационални думи и устойчиви словосъчетания.

Тенденцията към национализация има по-разнородни прояви. От една страна, нейна проява е създаването на термини - домашни думи и съчетания, което спомага за запазване националния облик на съответната подсистема. Такава проява е и развитието на нови значения по домашен модел. От друга страна, към проявите на национална специфика трябва да бъдат отнесени и тези особености на интернационалните лексикални единици, които са резултат от тяхното адаптиране към езика приемник на различни езикови равнища - фонетично, графично,

² Съществува и по-широко разбиране за интернационализмите, според което към тях се отнасят както езиковите единици с еднакво или близко значение и еднаква или сходна форма, така и тези, които са еднакви по значение и вътрешна форма, т.е. калките (Акуленко 1972:41 и сл.).

³ Макар традиционно интернационалните думи да се причисляват към чуждата лексика, е възможна и друга позиция относно техния характер. Според М. Чоролеева международната лексика, която произхожда от гръцки, латински и от международните езици (англ., френски, немски), се състои не от чужди думи, а от думи от чужд произход (Чоролеева 2000).

морфологично, словообразователно, а също така и семантичните им промени в него. Израз на национална специфика са и някои особености на интернационалните единици, свързани с по-дълбокото им приобщаване към езика приемник чрез словообразователна и семантична интеграция.

И така, за прояви на тенденцията към национализация смятаме създаването на следните типове нови икономически термини и нови значения от икономическата област:

1. термини - домашни думи и устойчиви словосъчетания.
2. семантични неологизми, развити чрез преосмисляне на думи по домашен модел.

Изразители на тенденцията към национализация са и следните три явления при интернационализмите:

1. Приспособяване на интернационализмите към особеностите на българския език. За всички форми на приспособяване се използва терминът адаптация, разбран като промени във формата (звукова и ортографична) на чуждите думи при заемането им в определен език в съответствие с неговите фонетични, морфологични и словообразователни особености⁴. Тук ще бъдат проследени проявите на фонетичната, графичната, морфологичната и словообразователната адаптация на новите интернационални икономически термини.
2. Семантична промяна на интернационализмите в българския език. В резултат на тази промяна те придобиват националноспецифичен облик в семантичен аспект.
3. Интеграция на интернационализмите в българския език като форма на по-дълбоко приобщаване към него. Терминът "интеграция на чуждите думи" е предложен от М. Попова и се отнася за процесите на тяхното приобщаване към езика приемник, които имат две прояви: участие на чуждата дума в словообразователно гнездо и участие във вторична номинация (Попова 2003:141-142).

При два типа лексикални единици тенденциите към интернационализация и национализация се проявят едновременно, а именно:

1. при лексемите, състоящи се от интернационален и домашен компонент, за чието означаване ще използваме термина хибридни думи, въведен в това значение от Смирнов (Смирнов 1989).
2. при калките, които, както е известно, възпроизвеждат чуждоезикови модели с домашен езиков материал.

Обект на внимание тук ще бъдат термините, отнасящи се към посочените типове лексикални единици.

Във връзка с обекта на изследване - новата икономическа терминология, трябва да се направят две уговорки. Първо, терминът "икономически термини" се използва тук в по-широк смисъл - като означение на всички специални единици не само от икономическата област, но и от свързаните с нея области финанси, банково дело, застраховане и търговия. Второ, към новите икономически термини се причисляват не само термините, навлезли в българския език в споменатия период, но и някои термини, известни на тесните специалисти и преди като напр. *приватизация* и *концесия*. Част от новите икономически термини в нашия език не са нови в европейската икономическа теория и практика. Естествено е някои от тях

---

⁴ Тук се предпочита терминът адаптация пред термина асимилация, използван често в същото значение (вж. напр. Патев 1970, Молхова 1979, Бояджиев 1986, Недкова 2003).

да са се появили в българския икономически подезик и преди интересуващия ни период като означения на чужди реалии. Едва в последните 15 години обаче може да се говори за реалното им установяване в нашия език вследствие актуализиране на означените от тях понятия. По принцип хронологичните граници, в които варира понятието неологизъм, не са строго определени, което дава възможност за известна относителност в определяне обема на принадлежащите към неологията лексеми и семемии. Смята се, че с направената тук уговорка не се излиза извън нейните допустими граници.

I. Прояви на тенденцията към интернационализация.

Както се каза, в изследвания материал тази тенденция се изразява от икономическите термини, представляващи интернационални думи и словосъчетания. Те заемат една значителна част от новата икономическа терминология.

Анализираните термини са от един тип структурен тип - думи с изключение на термина словосъчетание *стендбай кредит*. Повечето от тях произхождат от англицизми, като има и изключения - напр. *карго* и *каска* са от итал. лексеми съответно *cargo* и *casco*; *оферта* - от нем. *Offerte*, *марж* - от фр. *marge* и др.

Разграничителен признак в рамките на интернационалните думи е пълното или частичното им формално сходство с чуждите лексикални единици, от които произхождат. Тези чужди лексеми назоваваме с термина изходни единици. При невъзможност да се установи кои са изходните единици на някои интернационализми оценяваме формалното им сходство със съответните интернационални названия в други езици.

Посоченото разграничение се прави с оглед на по-прецизното описание и представяне на анализираните интернационални термини. Признакът пълно или частично формално сходство е основание за разделянето им на две групи. Една част от тях напълно съответстват във формален план на изходните единици (разбира се, при наличие и на различия, обусловени от графичната и фонетичната им адаптация в нашия език). При друга част от изследваните интернационални термини се наблюдава сходство с изходните единици само по отношение на основата⁵.

По-долу са представени двете групи нови интернационални икономически термини в българския език. Всеки от термините е включен в ред от аналогични образувания най-малко в три езика, поне два от които не са родствени (в съответствие с условието за интернационалност). Трябва да се подчертае, че квалификацията интернационална дума се отнася **само** за българските термини в посочените редове. Това уточнение се налага поради някои прояви на междуезикова асиметрия между българските термини и съответните им названия в други езици. Т. напр. възможни са структурни различия между българския термин - дума и съответните му названия в други езици. В някои

---

⁵ Различието между тези две групи интернационални лексикални единици е причина някои учени като Акуленко да разграничат два типа интернационализми - интернационални думи и интернационални основи. Интернационалните думи във формален план съответстват напълно на изходните единици, а при интернационални основи това съответствие е в рамките на основата (Акуленко 1972: 162).

случаи те са словосъчетания (срв. *джойнтвенчър* с англ. *joint venture* и рус. *джойнт венчер*) или основи на сложни думи (срв. *каска* с нем. *Kasko-*, което е основа в сложната дума *Kaskoversicherung* - букв. 'каска застраховка'). Друга проява на междуезикова асиметрия е свързана с това, че при някои български термини от едната група (напр. с непълно формално сходство с изходните единици) съотносителните им названия в различни езици попадат в другата група (напр. с пълно формално сходство). Вж. напр. термина *банкиране* с произход от англ. *Banking*, чиито аналози в чешкия език *banking* и в немския език *Banking* напълно съответстват във формален план на изходната английска лексема. Поради наличието на такива случаи на междуезикова асиметрия при отнасянето на един интернационализъм към съответната група имаме предвид само българския термин в реда от съотносителни единици.

При повечето от изброените български интернационални термини се сочи езикът, от който са заети. Въздържаме се от посочване на езика източник само при термините, относно произхода на които има колебания. Обикн. техните съответствия са паралелни образувания с общ произход в германските и романските езици и поради това е трудно да се определи коя е изходната единица.

1. Интернационални думи с пълно формално сходство с изходните единици в езика източник (или със съотносителните думи в други езици).

Към тази група се отнасят интернационалните думи, които напълно съответстват във формален план на изходните единици (при отчитане на графичната и фонетичната им адаптация в българския език). При интернационалните думи с неясен произход се отчита сходството им със съотносителните образувания в други езици.

Пълното формално сходство на разглежданите интернационализми с изходните им единици се дължи на това, че при тяхното адаптиране в българския език не се е наложило да бъде добавен допълнителен словообразователен афикс. В морфологичен аспект тези термини са същ. имена от м. и ср. род.

В новата българска икономическа терминология към разглежданата група интернационализми се отнасят следните термини: **банкомат**, рус. *банкомат*, чеш. *bankomat*, пол. *bankomat*, англ. *bancomat*, нем. *Bankomat*; **бартер**, рус. *бартер*, пол. *barter* < англ. *barter*; **брокер**, рус. *брокер*, чеш. *broker*, слов. *broker*, пол. *broker*, нем. *Broker* < англ. *broker*; **дилър**, рус. *дилер*, чеш. *dealer*, пол. *dealer*, слов. *dealer* и *diler* < англ. *dealer*; **ваучер**, рус. *ваучер*, слов. *vaučer* < англ. *voucher*; **е-бизнес**, рус. *е-бизнес*, чеш. *e-byznys* < англ. *e-business*; **евро**, рус. *евро*, чеш. *euro*, слов. *euro*, нем. *Euro* < англ. *euro*; **евродолари**, рус. *евродоллары*, нем. *Eurodolaren* < англ. *eurodollars*; **карго**, рус. *карго*, пол. *cargo*, англ. *cargo*, нем. *Kargo* < итал. *cargo*; **каска**, рус. *каска*, нем. *Kasko-* (*Kaskoversicherung*) < итал. *casco*; **кеш**, чеш. *cash*, пол. *cash*, нем. *Cash-* (основа на сложна дума) < англ. *cash*; **концесионер**, рус. *концессионер*, нем. *Konzessionär*; исп. *concesionari*, англ. *concessionaire* < фр. *concessionnaire*; **лизинг**, рус. *лизинг*, чеш. *leasing*, слов. *leasing* и *lizing*, пол. *leasing*, нем. *Leasing*, фр. *leasing*, исп. *leasing* < англ. *leasing*; **марж**, нем. *Marge*, англ. *margin*, исп. *margin* < фр. *marge*; **мениджмънт**, чеш. *management*, слов. *manažement* < англ. *management*; **мениджър**, чеш. *menažer*, слов. *manažér*, пол. *manager* и *menadžer* < англ. *manager*; **ноу-хау**, чеш. *know-how*, слов. *know-how*, пол.

know-how < англ. *know-how*; **овърдрафт**, рус. *овердрафт* < англ. *overdraft*; **одит**, рус. *аудит*, чеш. *audit*, нем. *Audit* < англ. *audit*; **пул**, рус. *пул* < англ. *pool*; **синдик**, пол. *syndyk* < англ. *syndyk*; **спонсор**, рус. *спонсор*, чеш. *sponzor*, пол. *sponsor*, нем. *Sponsor* < англ. *sponsor*; **транш**, нем. *Tranche*, англ. *tranche* < фр. *tranche*; **франчайзинг**, рус. *франчайзинг* < англ. *franchising*; **фючърс**, рус. *фьючерс* < англ. *futures*.

Към тази група отнасяме и интернационалните думи, които се различават от изходните единици в структурен план. В изследвания материал от този тип са два термина - думи с изходни единици словосъчетания: **джойнтвенчър**, рус. *джойнт венчер*, чеш. *joint venture*, слов. *joint venture* < англ. *joint venture* и **пинкод**, рус. *пинкод* < англ. *PIN code*.

2. Интернационални думи с частично формално сходство с изходните единици в езика източник (или със съотносителните думи в други езици).

Към тази група се отнасят интернационалните думи, чието формално сходство с изходните лексикални единици е ограничено в рамките на основата. Това частично формално сходство се дължи на словообразователното им адаптиране в българския език, при което те приемат български афикс (домашен или интернационален, но с български фонетичен и графичен облик). От морфологична гледна точка тези интернационализми най-често представляват същ. имена от ж.р., глаголи и прил. имена.

Интернационалните думи от тази група включват основи, сходни на основите, съдържащи се в изходните единици и в повечето от съотносителните им названия в други езици. Основите представляват интернационалния компонент в тях, което е основание да ги определим като основи с интернационален характер.

Вж. напр. интернационалния термин *приватизация*, включващ основа с интернационален характер, който се установява при сравнението на термина със съответните термини в други езици - англ. *privatization*, нем. *Privatisierung*, исп. *privatización*, фр. *privatisation*. Всеки от тези съотносителни термини е суфиксално оформен със съответния националноспецифичен суфикс. При заемането на термина *приватизация* той, подобно на същ. имена, произхождащи от имена със суф. *-(a)tion* в езика източник, се оформя суфиксално със суфикса *-(a)ция*, едновременно с което се осмисля като същ. име от ж. р.⁶.

Интернационалните думи с непълно формално сходство с изходните единици може да бъдат както непроизводни, така и производни образувания в езика приемник. Тези от тях, които са непроизводни думи, са оформени суфиксално в него. Вж. напр. интернационалния термин **менажирам**, зает от англ. *manage*, който е суфиксално оформен в българския език, както и в други езици (срв. с чеш. *manažerovat*, нем. *managen*). Вж. и интернационалното прил. име **офшорен** с произход от англ. *off-shore*, което е непроизводна дума, оформена суфиксално в българския и други езици: срв. с рус. *офшорный*, чеш. *offshorový*.

Интернационалните думи от разглежданата група, които са производни образувания в езика приемник, може да се разглеждат като образувани на домашна почва от друга интернационална дума с помощта на определен суфикс. Вж. напр.

⁶За словообразователното и морфологичното адаптиране на същ. имена в българския език, произхождащи от имена, завършващи на *-sion*, *-ssion* и *-tion* в езика източник, вж. Димитрова 2001.

термина **спонсорирам** с терминоелементи - основа с интернационален характер **спонсор-** и суф. **-ирам**.

В новата българска икономическа терминология към разглежданата група интернационализми се отнасят следните термини: **банкиране**, чеш. *banking*, нем. *Banking* < англ. *banking*; **дистрибутирам**, рус. *дистрибутировать*, англ. *distribute*; **интервенирам**, рус. *интервенировать*, нем. *intervenieren*, англ. *intervene*; **концесия**, рус. *концессия*, фр. *concession*, исп. *concesión*, нем. *Konzession*, англ. *concession*; **менажирам**, чеш. *manežerovat*, нем. *managen*, англ. *manage*; **одитирам**, рус. *аудитировать*, чеш. *auditovat*, нем. *auditieren*, англ. *audit*; **одиторство**, рус. *аудиторство*, англ. *audit*; **оферта**, рус. *оферта*, нем. *Offerte*, англ. *offer*; **офшорен**, рус. *офшорный*, чеш. *offshore* и *offshorový*, нем. *Offshore-* (основа на сложна дума) < англ. *off-shore*, **приватизация**, рус. *приватизация*, чеш. *privatizace*, англ. *privatization*, нем. *Privatisierung*, исп. *privatización*, фр. *privatisation*; **приватизирам**, рус. *приватизировать*, чеш. *privatizovat*, англ. *privatize*; **спонсорирам**, рус. *спонсоровать*, чеш. *sponzorovat*, слов. *sponsorovat'*, пол. *sponsorować*, нем. *sponsern*, англ. *sponsor*; **транзакция** и **трансакция**, рус. *транзакция*, слов. *transakcia*, нем. *Transaktion* < англ. *transaction*.

При интернационалните думи с частично формално сходство с изходните единици се наблюдават специфични прояви на междуезикова асиметрия. Една от тях е свързана с различията в суфиксалното оформяне на някои паралелни интернационализми в различни езици. Вж. напр. съотносителните глаголи с интернационална основа **одитирам**, рус. *аудитировать*, чеш. *auditovat*, нем. *auditieren*, оформени с различни суфикси.

Както се каза, в новата българска икономическа терминология преобладават интернационалните термини - думи. Единственото интернационално словосъчетание, открито в изследвания материал, е терминът **стендбай кредит**, зает от англ. *stand-by credit*, със съответствия в руския *кредит "стенд-бай"* и в немския *Stand-by-Kredit*.

Интернационализмите представляват значителен дял от новата икономическа терминология. Това говори за силното влияние на тенденцията към интернационализация върху икономическата подсистема. Трябва да се отбележи обаче, че при интернационалните термини с частично формално сходство с изходните единици се проявява и другата тенденция - към запазване на националната специфика. Думите от тази група са пример за това как основите с интернационален характер се съчетават със специфичния за всеки език словообразователен инвентар - както чисто домашен, така и интернационален, но с националноспецифичен звуков облик.

II. Прояви на тенденцията към запазване на националната специфика на езика.

Както се каза, изразители на тази тенденция са два вида нови образувания в икономическата терминология: 1) домашни думи и словосъчетания и 2) семантични неологизми, развити чрез преосмисляне на думи по домашен модел.

1. Нови икономически термини - домашни думи и словосъчетания.

Новите икономически термини с домашен произход са значително по-малко от новите интернационални термини. Те може да означават както понятия, за които съществуват названия и в други езици, които ще наречем тук *общи*, така и уникални, националноспецифични понятия. Въз основа на това различие разделяме термините на две групи.

1.1. Домашни икономически термини, които означават националноспецифични понятия.

Термините от тази група са повече от домашните термини, означаващи общи понятия, което е напълно обяснимо. Процесите на икономическо преустройство в славянските страни и на сближаването им по икономическо устройство със страните от ЕС протичат по един уникален за всяка страна начин и водят до поява на уникални икономически явления. Напълно естествено е тези уникални явления да получат домашни названия.

Към специфичните икономически явления у нас може да се отнесат различните видове приватизация, извършващи се по модели, характерни само за нашата страна. Техните названия се отнасят към домашната икономическа лексика, напр. *касова приватизация, масова приватизация, пулова приватизация*. Домашни образувания (поне по данните, с които разполагаме) са и термините *кредитен милионер* и *кредитно милионерство*, означаващи уникални субекти и явления. Към тази група спадат и домашният термин *компенсаторен запис* и образуваната от него лексема *компенсаторка*, характерна за икономическия жаргон. Специфично за нашия език понятие от финансовата област означава и терминът *зунк облигации* (с дублет *зунк книжа*). Неговият първи елемент *зунк* е домашно образувание и представлява абривиатура от названието Закон за уреждане на необслужваните кредити.

1.2. Домашни икономически термини, които означават общи понятия.

Към тази група се отнасят термините - български названия на общи понятия, за които има названия и в други езици. От този вид са малко на брой термини като напр. устойчивото съчетание *паришен съвет*, което бе създадено като домашен синоним на термина полукалка *валутен борд* и го конкурира известно време, преди последният да се утвърди напълно в нашия език. Вж. също и термина *раздържавяване*, домашен синоним на интернационализма *приватизация*.

Отделна подгрупа образуват българските термини, съотносителни с названия в други славянски езици. Те може да се причислят към т. нар. от Смирнов славянизми (Смирнов 1989). Икономическите термини - славянизми са названия в някои (или повечето) славянски езици, които са сходни по форма и означават близки по съдържание икономически понятия. Въпреки сходството на тези названия не ги смятаме за заемки от един славянски език в друг, а за домашни образувания, създадени паралелно в отделните езици. Близостта в тяхната форма се дължи на родството на славянските езици и на многобройните съотносителни лексикални единици в тях. От този тип напр. са названията на някои видове приватизация в български и чешки - срв. *малка приватизация* и *malá privatizace*, *голяма приватизация* и *velká privatizace*.

Макар и малобройни, домашните икономически термини в нашия език допринасят за изграждане на специфичния облик на новата икономическа терминология.

2. Семантични неологизми за понятия от икономическата област, развити чрез преосмисляне на думи по домашен модел.

Към тази група се причисляват нови значения, отнасящи се за понятия от икономическата област, които са получени чрез семантично преосмисляне на домашни думи по модел, нерегистриран в други езици.

В новата българска икономическа терминология не е установено нито едно ново значение от този тип, което е безспорно свидетелство в полза на интернационалния ѝ характер. Такива значения обаче са регистрирани в разговорния език и макар да нямат терминологичен характер, ще бъдат разгледани тук за пълнота. От този тип е новото значение на същ. име *фараон* 'лице, което организира финансова пирамида'. Не се откри аналог на модела на преосмисляне на същ. *фараон* в други езици, поради което смятаме, че новото му значение е резултат от семантична деривация на домашна почва. Развитието на това значение се предшества от появата на две новообразувания: 1) устойчиво съчетание *финансова пирамида* ('финансова структура, привличаща вложителите с обещания за по-високи лихви, които обаче зависят от набирането на все повече нови депозити') и 2) ново значение на същ. *пирамида*, резултат най-вероятно от универбизация на съчетанието *финансова пирамида*. Семантичната връзка между значенията на съществителните *фараон* ('древноегипетски владетел') и *пирамида* ('староегипетски паметник, гробница на фараон') прави обяснима появата на новото значение на същ. *фараон* за означаване на лицето, на което принадлежи финансовата пирамида.

Към семантичните неологизми, възникнали на домашна почва, може да причислим и новото значение на същ. *пирамида*, ако приемем, че то се е появило в резултат на универбизация на устойчивото съчетание *финансова пирамида*. Не е изключено обаче това значение да е развито по чужд модел, ако се съди от факта, че съответните същ. имена в други славянски езици развиват същото значение - срв. рус. *пирамида*, чеш. *pyramida*. Тъй като не може да се изключи възможността новото значение на същ. *пирамида* да е резултат от семантичен пренос по чужд образец, се въздържаеме от по-категоричното му отнасяне към появилите се на домашна почва значения.

С по-голяма категоричност може да отнесем към домашните семантични неологизми новото значение на глагола *източвам* 'Довеждам банка, предприятие и др. до фалит, като си присвоявам капиталите им чрез незаконни действия или необмислено изразходвам активите им'. Това значение, употребимо в разговорния език, също се отнася за понятие от икономическата сфера и по данните, с които разполагаме, е образувано по уникален за нашия език модел. За това, че то е развито по домашен модел говори напр. сравнението с немския език, където същото значение възниква чрез преосмислянето на друг глагол - *ausrumpfen* ('изпомпвам').

3. Прояви на адаптация при новите интернационални икономически термини.

Важна проява на тенденцията към национална специфика - това е задължителната адаптация, на която се подлагат интернационализмите в езиците приемници. Този процес започва от тяхната поява в съответния език и завършва с

установяването им в него като пълноправни лексикални единици с утвърдено произношение, правопис и граматични форми (Лютакова 1997: 6). При всяка интернационална дума процесът на адаптация е достигнал до различна фаза.

Както се каза, адаптацията протича с изменения във формата на заетата дума в езика приемник. В зависимост от езиковото равнище, на което се извършват тези изменения, различаваме следните етапи на адаптация: фонетична, графична, морфологична и словообразователна.

Тук ще проследим различните етапи на адаптация на новите интернационални икономически термини. Това ще направим накратко, като целта ни тук не е изследване на адаптацията на процесите⁷, а само очертаването им в общи линии като проява на тенденцията към национализация при новата икономическа лексика.

3.1. Фонетична и графична адаптация на новите интернационални икономически термини.

Фонетичната адаптация се изразява в приспособяване на заетата дума към фонетичните особености на езика приемник. Без да се спираме подробно на този въпрос, ще отбележим една от проявите на фонетична адаптация на зетите икономически термини в българския език, която има отношение и към техния правопис - премахването на двойни съгласни в тях. На такъв вид адаптация са подложени напр. термините *концесия* (срв. с англ. *concession*, рус. *концессия*) и *офшорен* (срв. с англ. *off-shore*, рус. *офшорный*).

Графичната адаптация се изразява в предаване на заетата дума с графиката на езика приемник. Възможно е при това да се предаде както произношението на чуждата дума в езика източник (транскрипция), така и изписването ѝ в него (транслитерация). Известно е, че в по-ново време се предпочита транскрипцията като начин за предаване на чуждите названия. По този начин става и графичното оформяне на повечето от новите икономически термини в българския език, вж. напр. *ваучер* < англ. *voucher*. Поради това, че обикн. са транскрибирани, анализирани тук термини често се различават по графично оформяне от съответните им лексеми в други славянски езици, които са транслитерирани - срв. *дилър* (< англ. *dealer*) със слов. *dealer* (с дублет *díler*); *лизинг* (< англ. *leasing*) с чеш. *leasing*; *ноу-хау* (< англ. *know-how*) с чеш. *know-how*, слов. *know-how*; *одит* (< англ. *audit*) с чеш. *audit*, рус. *аудит*. Приведените примери са илюстрация на това как още чрез графичното си оформяне интернационалните термини в отделните езици придобиват специфичен облик.

3.2. Морфологична адаптация на новите интернационални икономически термини.

Както е известно, морфологичната адаптация се изразява в нагаждане на заетата дума към граматичната категория род и в получаване на граматични форми за число при имената, а при глаголите - във включване към определено спрежение чрез образуване на граматически форми за лице и число (обикн. след словообразователна адаптация).

Изследваните тук икономически термини задължително се подлагат на родова адаптация, като в съответствие с особеностите на нашия език приеманият от

---

⁷Адаптацията на чуждите думи в българския език е изследвана от редица учени - вж. напр. Алексиева 1970, Патев 1970, Молхова 1979, Лютакова 1997, Вачков 1997, Недкова 2003.

тях род се определя предимно от формалния им завършек⁸. В резултат на родова адаптация напр. термините *ваучер* и *одит* стават от м. р., терминът *оферта* - от ж. р., а *ноу-хау* - от ср. р.

При повечето от новите икономически термини протича и следващият етап на морфологична адаптация - образуването на форми за мн. число в зависимост от възприетия от тях род. Т. напр. терминът *суап* образува мн. ч. с окончанието за едносрични същ. от м. р. *-ове*, а *одит* - с окончанието за многосрични същ. *-и*. Някои от интернационалните икономически термини засега не образуват форми за мн. ч. Такъв е случаят с термина *евро*, който няма форма за мн. число, въпреки че не съществуват семантични ограничения за това.

При анализирания термини се наблюдава една интересна форма на морфологична адаптация, свързана с т. нар. двойно множествено число при същ. имена. То се образува при съществителни, заети от англ. език във формата им за мн. ч., които на домашна почва приемат ново окончание за мн. число, характерно за езика приемник (вж. Лютакова 1977: 12). Двойно множествено число образува икономическият термин *фючърс*, с произход от англ. термин *futures*, зает във формата му за мн. ч., който на българска почва се адаптира като същ. от м. р. и получава ново окончание за мн. число *-и* (*фючърси*).

По специфичен начин протича родовата адаптация на термина *оферта*, образуван от немския термин *Offerte*. На българска почва терминът се оформя със завършек *-а*, по който се причислява към същ. от женски род (аналогично на процеса на адаптация на същ. *банкнота* - срв. с англ. *banknote*, нем. *Banknote*, описан от Вачков 1997, Лютакова 1997).

3.3. Словообразователна адаптация на новите интернационални икономически термини.

Словообразователна адаптация се наблюдава при интернационалните думи с частично формално сходство с изходната единица, които не са производни образувания в езика приемник. Тя се изразява в суфиксалното им оформяне в него с определен интернационален или домашен суфикс. В резултат на такава адаптация напр. се оформя икономическият термин *приватизация*, който включва, както се каза, основа с интернационален характер и суфикс *-(а)ция* - български аналог на интернационалния суф. *-(a)tion*. Срв. с немския термин *Privatisierung*, оформен с немския суф. *-ung* и с чешкия термин *privatizace*, оформен със суф. *-izace*.

На словообразователна адаптация, както е известно, задължително се подлагат интернационалните глаголи (вж. Лютакова 1997: 14). При изследваните тук термини такава адаптация е извършена при глагола *листвам*, с произход от англ. *list*, който се оформя словообразователно с българския суфикс с домашен произход *-ва-*. Срв. с аналогичния руски гл. *листрировать*, който съдържа друг суфикс *-ирова-*, който е интернационален. Словообразователна адаптация на прил. имена се наблюдава при лексемата *офшорен*, образувана от англ. *off-shore* и оформена суфиксално със суф. *-ен*.

По-долу са изброени новите икономически термини в българския език, подложени на словообразователна адаптация, като при всеки от тях е посочен редът от интернационализми, в който участва: *банкиране*, чеш. *banking*, нем.

---

⁸ За начина на родово адаптиране на заетите думи в българския език вж. напр. Лютакова 1997, Вачков 1997.

Banking, англ. *banking*; *листвам*, рус. *листвировать*, англ. *list*; *листване*, рус. *листинг*, англ. *listing*; *менажирам*, чеш. *manežerovat*, нем. *managen*, англ. *manage*; *офиорен*, рус. *оффшорный*, чеш. *offshore* и *offshorový*, англ. *off-shore*; *приватизация*, чеш. *privatizace*, фр. *privatisation*, англ. *privatization*, нем. *Privatisierung*.

Посочените редове с интернационални термини напълно потвърждават извода на Смирнов, че съотносителните интернационализми в различни езици са с различно словообразователно оформяне (Смирнов 1989), което също е резултат от действието на тенденцията към национализация.

Към групата на словообразователно оформените на българска почва термини причисляваме и термина *банкиране*, макар и с известна условност. Терминът е вероятна заемка от англ. термин *banking*, като е словообразователно адаптиран на българска почва със суф. *-иране*, използван в терминологията за непосредствено образуване на отименни отглаголни същ. от имена⁹. След заемането и установяването на термина *банкиране* на българска почва той започва да се съотнася формално и семантично със същ. име *банка*. Това прави възможно да бъде разглеждан и като производна дума от същ. *банка* (образувана чрез прескачане на глаголният стадий). Анализираният термин е един от нередките случаи на интернационализми, при които е трудно категорично да се установи дали са заемки или са образувани на домашна почва¹⁰. Тези случаи сп. Лютакова (Лютакова 1997) са особено чести при деноминативните глаголи и отгг. същ. от тях, които може да бъдат както пряко навлезли в езика приемник, така и да са деноминативни образувания в него, създадени от вече заето същ. име от същия корен.

4. Семантична промяна на новите интернационални икономически термини.

При заемането им в езика приемник чуждите думи се подлагат не само на формална, но и на семантична промяна в редица случаи¹¹. В резултат на такава промяна те се отдалечават в семантичен план от изходните думи и придобиват семантична специфика в съответния език. Наблюдават се два типа семантична промяна на чуждите думи при заемането им в езика приемник: 1) опростяване на семантичната им структура вследствие на това, че се запазват само едно (или някои) от значенията им в изходния език и 2) стесняване на значението, с което се заемат¹².

Обикновено се смята, че интернационалните термини най-често напълно съвпадат по значение¹³. Анализът на новата икономическа терминология обаче ни води до заключението, че по-често между тях има семантични различия, което

⁹ За образуването на отименни отглаголни същ. непосредствено от имена вж. напр. Е. Георгиева (Георгиева 1977), която първа отбелязва това явление по отношение на български термини.

¹⁰ Това, че при някои интернационални думи не може категорично да се прецени дали са заемки или домашни образувания е отбелязано многократно от Акуленко (Акуленко 1972).

¹¹ Обикн. този тип промяна в чуждите думи се определя като семантична адаптация (или асимилация) (напр. Молхова 1979, Бояджиев 1986: 208). Адаптацията обаче предполага приспособяване към съществуваща норма или модел, което липсва при семантичната промяна. Ето защо я разглеждаме отделно от явлението адаптация.

¹² Отделни семантични промени при някои заети в българския език думи са анализирани от Молхова 1989, Бояджиев 1986, Парзулова 2003.

¹³ Вж. Акуленко 1972: 259; Филатова 1975: 116.

означава, че в повечето случаи те са подложени на семантична промяна в българския език. Наблюдават се прояви и на двата типа семантични промени - опростяване на семантичната структура и стесняване на значението, като по-чести са примерите от първия тип.

Семантична промяна от първия тип се наблюдава при тези от анализирания термини, на които съответства многозначна дума в езика източник. Тя се заема в едно от значенията ѝ, което е терминологично. За означаване на това значение на многозначна изходна дума, срещано се в различни езици от поне две езикови семейства, използваме термина на Марковски семантичен интернационализъм (Марковски 2003). Семантичен интернационализъм напр. е терминологичното значение на англ. лексема *audit* 'проверка на финансовата дейност на предприятие, учреждение и др. чрез преглеждане на счетоводните книги; ревизия', с което тя е заета в българския и в други славянски езици. В английския език лексемата *audit* има нетерминологично значение 'проверка, преглед на състоянието на нещо', което липсва в българския. Поради опростяването на семантичната структура на думата *одит* тя се отдалечава в семантичен план от изходната лексема и придобива семантична специфика в нашия език. За сравнение същата дума в чешкия се заема с цялата си семантична структура. На семантична промяна от този тип се подлагат и термините *спонсор*, *транш*, *ваучер*, *джойнтвенчър* и др. при заемаването им в нашия език

Вторият тип семантична промяна - стесняване на значението на интернационална дума при заемаването ѝ в езика приемник, се наблюдава при термина *транзакция*. В английския език терминът *transaction* има значение 'доставяне на стоки, услуги или превод на пари като етапи от осъществяване на една сделка'. В българския език терминът *транзакция* се установява с по-тясно значение 'паричен превод'.

В някои случаи стесняването на значението на една интернационална дума се съпровожда от неговата специализация, т.е. от ограничаването му в определена специална сфера. Вж. напр. термина *ноу-хау*, който произхожда от общоупотребимата в англ. език лексема *know-how* със значение 'знания и умения за извършване на нещо (обикн. от технически характер) по правилен начин и ефективно'. В българския думата се установява с по-тясно значение 'технически знания и производствен опит, притежавани от производителя на дадено изделие, които са обект на лицензионна търговия'. Това значение е специализирано и с него лексемата *ноу-хау* функционира като термин на българска почва. Семантична промяна от същия тип се наблюдава и при термините *интервениране* и *тренд*, които в изходния английски език са общоупотребими думи, а в българския език са термини.

Националната специфика в семантичен план на интернационализмите се обвързва главно със семантичната им промяна в езиците приемници, без обаче да се изчерпва само с нея. Има и други прояви на семантична специфика на интернационалните единици, свързани с лексикалната и семантичната им съчетаемост, а също и със системните им отношения в различни езици (Акуленко 1972:43). Без да изчерпваме този въпрос, задълбоченото изясняване на който вероятно би разкрило доста различия от този тип, ще се спрем накратко само върху една проява на национална специфика от такъв характер. Тя се отнася за възможни

различия в системните отношения на интернационалните думи в отделните езици. При навлизането на една такава лексема в даден език между нея и другите думи в езика може да възникнат синонимни връзки, които са националноспецифични. Възможно е те да окажат влияние върху нейното значение и това доведе до изменения в него, специфични за съответния език. Като пример ще разгледаме синонимните отношения на българския термин *брокер* и негови съотносителни думи в други езици. Терминът *брокер*, без да е синоним на термина *дилър*, е заменим с него в някои контексти поради общата част в значенията на двата термина (отнасяща се до лице, което търгува на фондовата борса). В руския език терминът *брокер* е в синонимни отношения и в конкуренция със заемката от нем. *маклер*; в чешкия език *broker* се синонимизира отчасти с *takleř* и *dealer* (в едно от значенията му), а в немския същ. *Broker* конкурира термините *Makler* и *Börsenmakler*. В различните езици конкуренцията на синонимните или взаимозаменяеми (в някои контексти) термини води до постепенното им разграничаване и специализация. В резултат на това интернационалните думи се променят семантично по специфичен за отделния език начин и така се отдалечават по значения едни от други, а също и от изходната лексикална единица.

Различието в системните връзки на съотносителните интернационални термини е още една проява на специфичния път, който такива думи следват в езиците приемници.

При наблюденията върху промените на интернационалните икономически термини в българския език се налага изводът, че те са придобили национален облик по отношение на своята форма (произношение, изписване, морфологични характеристики, словообразователно оформяне), а в повечето случаи и в семантичен план. При всички нови икономически термини е извършена адаптация в една или друга степен, което означава, че те са придобили български формален облик. Новите термини са адаптирани фонетично и графично, повечето от тях - морфологично и словообразователно. При голяма част от термините се наблюдава и семантична промяна при заемането им от езика източник. Тези прояви говорят за започнал процес на приобщаване на новите интернационални икономически термини към нашия език.

5. Интеграция на новите интернационални икономически термини.

Интеграцията на интернационализмите в езика приемник е следващ етап в тяхното приобщаване към неговата словообразователна и лексикална система. Същевременно тя е проява и на тяхното обратно влияние върху заемащия език, свързано с участие в неговото обогатяване (Попова 2003). Както се каза, интеграцията на интернационализмите се изразява в два процеса: участие в словообразователно гнездо и участието във вторична номинация (или комбинация от двете), в съответствие с което се разграничават два вида интеграция: словообразователна и семантична.

5.1. Словообразователна интеграция на новите интернационални икономически термини.

Словообразователната интеграция е проява на по-дълбоко приобщаване в словообразователен план на една чужда дума към лексикалния състав на езика приемник. Тя се изразява в участието ѝ в словообразователно гнездо, при което са

възможни два случая: 1) участие, при което чуждата дума става основа на словообразователно гнездо, което е по-типичният случай и 2) участие, при което чуждата дума се включва във вече създадено словообразователно гнездо на по-ранна заемка със същия корен (Попова 2003: 142, 145).

5.1.1. Словообразователна интеграция, при която интернационалните термини стават основа на словообразователно гнездо.

Голяма част от интернационалните икономически термини се интегрират словообразователно към нашия език, като стават основа на словообразователни гнезда. Вж. напр. словообразователните гнезда на следните интернационални термини: **спонсор** - спонсорирам, спонсориране, спонсорски, спонсорка, спонсорство; **дилър** - дилърка, дилърски, дилърство; **брокер** - брокерка, брокерски, брокерство; **приватизация** - приватизирам, приватизиране, приватизатор, приватизационен; **одит** - одитор, одитирам, одиторски; **лизинг** - лизингов, лизинговане, лизинговам; **суап** - суапирам, суапов; **мениджър** - мениджърка, мениджърски, мениджърство; **банкомат** - банкоматен; **ваучер** - ваучерен; **фючърс** - фючърсен; **франчайзинг** - франчайзингов.

Думите, производни от един интернационализъм, също са интернационализми, тъй като най-малкото съдържат интернационална основа. Трябва да припомним уговорката, че не винаги може категорично да се установи дали една такава дума е образувана на домашна почва или е заемка. Такъв е случаят със същ. име *одитор*, което причисляваме към интернационализмите - домашни образувания, като смятаме, че е образувано от основа *одит-* и суф. *-ор*. Възможно е обаче то да е и заемка от англ. език (англ. *auditor*). Във всички подобни случаи причисляваме интернационалните термини към домашните образувания с уговорката, че това е с известна условност.

Почти всички от анализирания термини се интегрират словообразователно към нашия език в по-голяма или по-малка степен. Много малко са термините, при които такава интеграция засега отсъства като напр. *овърдрафт*, *джойнтвенчър*, *ноу-хау*. При това степента на словообразователна интеграция е различна. Най-висока е при тези интернационализми, от които се образуват всички производни думи, заложи в словообразователната система на българския език. В изследвания материал пълна е словообразователната интеграция на термина *спонсор*. В повечето случаи тя не е пълна, както показват и посочените по-горе примери. С най-ниска степен на словообразователна интеграция са термини като *ваучер* и *фючърс*, от които се създава само по едно производно образувание.

Дори и при бегла съпоставка между словообразователните гнезда на новите икономически термини в българския език и на техните съответствия в други славянски езици се потвърждава изводът, че гнездата на съотносителните интернационализми в славянските езици рядко съвпадат (Смирнов 1998; Филатова 1975). Т. напр. гнездото на чешкия интернационален термин *privatizace* е по-богато от това на българския термин *приватизация*. Освен общите за двата езика производни образувания (*приватизирам* - *privatizovat*, *приватизитор* - *privatizator*, *приватизационен* - *privatizační*) гнездото на чешкия термин включва допълнително образувание - същ. име *privatizovatelnost*, с производно от него прил. *privatizovatelny*. Освен това от чешкия глагол *privatizovat* се образуват

префиксални глаголи, които нямат аналог в българския език като напр. *doprivatizovat* (с отглаголно образуване от него *doprivatizace*).

Приведеният пример потвърждава извода на Смирнов, че степента на словообразователна интеграция на интернационализмите е различна в отделните езици (Смирнов 1989), което от своя страна говори за специфичния начин, по който една такава дума се интегрира в съответния език и е проява на националната специфика.

5.1.2. Словообразователна интеграция, при която интернационалните термини се включват във вече създадено словообразователно гнездо.

Както се каза, в тези случаи интернационалната единица се свързва с по-ранна заемка от същия корен или се включва във вече създадено словообразователно гнездо (Попова 2003: 145). Примерите за такъв вид интеграция са значително по-редки, като в изследвания материал е открит само един такъв термин - *банкиране*. Вече се каза, че този термин навлиза в българския език като заемка от англ. *banking*, като се подлага на словообразователна адаптация, оформяйки се суфиксално като отглаголно съществително (без да съществува гл. *банкирам). След тази адаптация терминът *банкиране* се включва в словообразователното гнездо на същ. име *банка*, състоящо се от производните думи *банков* и *банкер* (вж. и Попова 2003: 146).

5.2. Семантична интеграция на новите интернационални икономически термини.

Семантичната интеграция е проява на по-дълбоко приобщаване в семантичен план на една чужда дума към лексикалния състав на езика приемник. От посочените от М. Попова две прояви на семантична интеграция (Попова 2003) ще разгледаме втората проява, свързана с развитието на ново значение на вече установила се в съответния език интернационална единица. Това значение е резултат от семантична деривация на домашна почва и може да бъде както терминологично, така и общоупотребително. Семантичната интеграция от този тип е често срещана особено при интернационалните термини (вж. Акуленко 1972: 175).

Тук ни интересуват само тези нови значения на интернационалните икономически термини, които категорично може да се отнесат към развитите се на българска почва. Смята се, че само тези семантични неологизми са проява на семантична интеграция. Развитите по чужд образец нови значения представляват семантични калки и се разглеждат отделно.

Семантична интеграция се наблюдава при термина *индексация*, зает в по-предишен период в българския език. В по-ново време той развива две нови значения. Първото ново значение 'повишаване на трудовите възнаграждения и пенсиите съобразно с процента на инфлация' е семантична калка, развита по аналогия на семантичния пренос на изходната английска лексема *indexation*. В резултат на вторична номинация от това значение се развива второ ново значение 'Парична сума, с която се увеличават трудовите възнаграждения и пенсиите в резултат на такова повишаване'. То липсва в семантичната структура на изходната английска дума. Посоченото значение е проява на семантичната интеграция на термина *индексация* на българска почва. То не е терминологично и с неговата поява

думата разширява сферата на своята употреба, като започва да се използва по-активно в общоупотребимия език.

Семантична интеграция се наблюдава и при интернационалния термин *джойнтвенчър*, който развива на българска почва ново, също терминологично значение. Терминът се заема от англ. език (англ. *joint venture*) със значение 'Форма на коопериране на компании от различни страни'. В резултат на семантичен пренос той развива и ново значение на българска почва 'Предприятие, създадено в резултат на такава форма на коопериране', което говори за неговата семантична интеграция в нашия език.

Разгледаните тук прояви на интеграция на анализирания термини са илюстрация на възможността за по-дълбоко приобщаване на интернационализмите към лексикалните и словообразователни системи на езиците приемници. Интеграцията на интернационалните единици протича по различен начин във всеки отделен език, определящ се от неговите словообразователни възможности и модели и от специфичните номинативни потребности.

III. Нови икономически термини, при които се проявяват и двете тенденции - към интернационализация и към национализация.

Както се каза, двете тенденции се проявяват едновременно при два типа лексикални единици - хибридни образувания и калките.

1. Нови икономически термини - хибридни думи.

Припомня се, че терминът хибридни думи е използван тук за означаване на тези образувания, които съдържат интернационален и домашен компонент (Смирнов 1989). При анализирания в работата материал носител на интернационалния характер на хибридната дума е основата, а домашният компонент в нея е суфиксът.

В новата българска икономическа терминология хибридни думи са следните термини: *дилърски, брокерски; дилърство, брокерство, спонсорство; банкоматен, фючърсен; суапов, франчайзингов; дилърка, брокерка.*

2. Нови икономически термини - калки.

Калките са лексикални единици, които са изградени от домашни морфемни думи, но при образуването им се възпроизвеждат чуждоезикови словообразователни, лексико-семантични или фразеологични структури (Благоева 2003:133). Някои автори ги определят като един от видовете интернационализми (вж. Акуленко 1972), а други ги смятат за проява на тенденцията към национализация (вж. Гудшмит 1998а:99). Най-пълно обаче отразява тяхната природа схващането, че те са пресечна точка на двете тенденции - към интернационализация и запазване националната специфика на езика (вж. Смирнов 1989). От една страна, при тях се възпроизвеждат чужди, обикн. интернационални модели, от друга - това се извършва с домашен езиков материал.

Немалка част от новата българска икономическа терминология представляват калки. Известен брой от анализирания термини се отнасят към полукалките, които, както е известно, са междинна група между калките и материалните заемки. Те също са взети под внимание с оглед по-пълното описание на анализирания материал. При представянето тук на термините - калки и

полукалки се следва класификацията, предложена от полския езиковед Йежи Обара (Обара 1989, цит. по Благоева 2003).

Почти всички изследвани тук термини - калки и полукалки възпроизвеждат модели, които са интернационални, т.е. възприети са най-малко в три езика (поне два от които неродствени). Във връзка с интернационалния характер на изброените по-долу калкирани и полукалкирани единици при всяка от тях се посочват съответствията ѝ в други езици, а също и езикът източник, когато се знае със сигурност.

И тук е в сила уговорката, че определянето на едно образуване като калка или полукалка, и то от определен тип, се отнася само за българските термини. Тази уговорка се налага във връзка с междуезиковата асиметрия, поради която е възможно едно и също понятие в един език да се назовава от калка или полукалка, а в друг език - от материална заемка. Т. напр. за означаване на понятието 'съвкупност от финансови активи' в българския език се създава семантична калка при същ. *портфейл*, а в чешкия език се заема интернационалната дума *portfolio*. Междуезикова асиметрия се наблюдава и между термина *брейди облигации* - полукалка, образувана от англ. термин *Brady bonds* и съотносителните му интернационални думи в руския и френския съответно *брейди-бонды* и *Brady bonds*, които са материални заемки.

Във връзка с някои неясноти при разграничаването във формален план на калките от полукалките се налага да посочим от какви критерии сме се ръководили тук при отнасяне на едно образуване към съответния тип. Към калките отнасяме всички възпроизвеждащи чужд модел единици, които са напълно различни във формален план от калкираните единици. Калка напр. е терминът *горещи пари*, с произход от англ. *hot money*. Към полукалките отнасяме тези лексикални единици, единият компонент на които възпроизвежда чужд модел от определен език, а другият компонент е материална заемка от същия език. Полукалки са напр. термините *сенчест бизнес* < англ. *shadow business* и *валутен борд* < англ. *currency board*. Компонентът - материална заемка може да е зает в езика приемник в по-предишен период (напр. *бизнес* в *сенчест бизнес*) или едновременно със създаването на полукалката (напр. *борд* във *валутен борд*). В първия случай този компонент съществува като самостоятелна лексикална единица в езика приемник преди създаването на полукалката.

При анализа на езиковия материал се установи, че съществува още една група от лексикални единици, която е междинна между калките и полукалките. Става дума за образувания, които, също като полукалките, се състоят 1) от калкиран компонент и 2) от компонент, формално близък с другия елемент на изходната единица. Този втори компонент съществува в езика приемник, но представлява материална заемка не от езика, на който принадлежи изходната единица, а от друг език. Обикновено този компонент е интернационална дума с произход от гръцки или латински, разпространена в много езици. Като пример ще посочим термина *сенчеста икономика*, създаден по модел на английския термин *shadow economy*. Първият му компонент е калкиран, а вторият е интернационалната дума *икономика*.

Определянето на статута на описваните единици създава затруднения. Не можем да ги причислим към полукалките, тъй като компонентът им - материална

заемка не е зает от езика, от който е калкиран другият компонент. Не може да ги причислим и към калките поради формалното сходство на заетия им компонент със съответния елемент на изходната единица. Несъмнено този тип лексикални единици се нуждаят от по-задълбочено изследване, което е извън задачите на настоящата работа. За нуждите на нашия анализ отбелязваме спецификата им и ги разграничаваме като отделна група, междинна между калките и полукалките. Тези лексикални единици може да бъдат сложни думи и словосъчетания, като в изследвания материал се срещат само термини от втория структурен тип.

2.1. Нови икономически термини - лексикални калки и полукалки.

2.1.1. Структурни лексикални калки и полукалки.

2.1.1.1. Структурни лексикални калки.

Към структурните лексикални калки се отнасят сложни или производни думи, които възпроизвеждат повече или по-малко точно словообразователната структура (вътрешната форма) и значение на чуждия образец (Благоева 2003:133). В изследвания материал не са открити примери за този тип лексикални калки.

2.1.1.2. Структурни лексикални полукалки.

Към тази група се отнасят два нови икономически термина: *еврооблигация*, нем. *EU-Obligation* < англ. *eurobond*; *евровалута*, рус. *евровалута* < англ. *eurocurrency*.

Специфичен вид полукалки от същия тип са някои икономически термини - сложни думи с първа основа, заета от англ. език, в който много продуктивна напоследък е съкратената основа *e-*, представляваща буквено съкращение от прил. *electronic* ('електронен'). Моделът е продуктивен и в други езици, срв. *e-търговия*, рус. *e-торговля*, чеш. *e-komerce*, нем. *E-Commerce* < англ. *e-commerce*.

2.1.2. Семантични лексикални калки.

Семантично калкиране се наблюдава при лексикални единици, които развиват ново преносно значение, като възпроизвеждат семантичната структура на съответната многозначна дума (или устойчив израз) в чуждия език (Благоева 2003: 134). Развитието при една лексикална единица на ново значение, което може да се определи като семантична калка, повтаря модела на семантично преосмисляне на съответната дума в езика източник. По-често този процес се наблюдава при чуждите думи.

Трябва да се подчертае, че отнасянето на отделни образувания към семантичните калки е с известна условност, тъй като при тях не може да се докаже категорично дали новото значение е резултат от собствено езиково развитие или от външно влияние¹⁴. Ако семантичната калка се е развила при чужда по произход дума, проблемът се усложнява и от това, че е възможно да става дума не за развито по чужд модел значение, а за повторна материална заемка с ново значение.

Към семантичните калки причисляваме новите значения на следните икономически термини в българския език: *индексация* (с ново значение 'Повишаване на трудовите възнаграждения и пенсиите съобразно с процента на инфлация и в зависимост от динамиката на определен индекс'), рус. *индексация*, англ. *indexation*; *интервенция* (с ново значение 'намеса на централна банка на

¹⁴ Този проблем при семантичните калки се сочи от Акуленко (Акуленко 1972: 194), Пернишка 2003.

валутния пазар с цел коригиране курса на националната валута'), рус. *интервенция*, нем. *Intervention*, англ. *intervention*; **портфейл** (с ново значение 'финансови активи, притежание на един собственик'), слов. *portfolio*, нем. *Portfolio*, англ. *portfolio*, фр. *portefeuille*.

Интересен случай представлява развитието на нови значения за означаване на понятия от икономическата област при някои медицински термини в българския език. Процесът на преосмисляне на медицински термини в икономическата подсистема е присъщ и на английския език (вж. Ноуълс 1996), а също и на други езици, както показват нашите наблюдения. Развитието на "икономически" значения на някои медицински термини в българския и други езици е един от случаите, при които е трудно категорично да се определи дали става дума за семантично калкиране или за паралелно преосмисляне на медицинска лексика в различните езици. Засега причисляваме новите, "икономически" значения на медицински термини в българския език към семантичните калки.

По-долу са посочени някои медицински термини в българския език, които имат нови значения, отнасящи се за понятия от икономическата област. Тези значения смятаме за семантични калки с интернационален характер поради присъствието им в достатъчен брой езици: **донор** (ново значение 'Финансова институция или организация, заемодател или дарител на парични средства'), рус. *донор*, нем. *Spender*, англ. *donor*; **колапс** (ново значение 'тежко, кризисно финансово състояние'), чеш. *kolaps*, нем. *Kollaps*, англ. *collapse*; **колабирам** (ново значение 'изпадам в тежко икономическо положение, колапс'), чеш. *zkolabovat*, англ. *collapse*; **шокова терапия** (ново значение 'бързо осъществяване на икономически реформи, съпроводено със сериозен спад на жизненото равнище'), рус. *шоковая терапия*, чеш. *šoková terapie*, пол. *terapia szokowa*, англ. *shock therapy*.

2. 2. Нови икономически термини - фразеологични калки, полукалки и словосъчетания от междинен тип.

Към фразеологичните калки се отнасят създадените по чужд модел фразеологизми и устойчиви съчетания (Благоева 2003:135).

2.2.1. Фразеологични калки.

2.2.1.1. Точни фразеологични калки.

Те възпроизвеждат точно структурата и значението на чуждия образец.

Към точните фразеологични калки (фразеологизми и устойчиви съчетания) се отнасят следните икономически термини: **бързи пари**, чеш. *rychlé peníze* < англ. *quick money*; **горещи пари**, рус. *горячие деньги*, чеш. *horké peníze*, пол. *gorący pieniądz* < англ. *hot money*; **куфарна търговия**, нем. *Kofferhandel*, англ. *suitcase trade*; **лоши задължения**, рус. *плохие долги* < англ. *bad debt*; **междубанков пазар**, рус. *междубанковый рынок* < англ. *interbank market*; **мръсни пари**, рус. *грязные деньги* (и *нечистые деньги*), чеш. *špinavé peníze*, пол. *brudne pieniądze*, нем. *schmutziges Geld* < англ. *dirty money*;

2.2.1.2. Неточни фразеологични калки.

При този тип калки се наблюдават граматични или лексикални отклонения от възпроизвеждания модел. Тези отклонения може да са свързани с различия в словореда или броя на компонентите на калкираното съчетание и калката, със семантично несъответствие между тях и др. (Благоева 2003: 136-137).

Различия в словоредата на компонентите се наблюдава във фразеологичната калка **пране на пари**, с произход от англ. *money laundering*, която може да определим като неточна. Срв. и с пол. *pranie (brudne) pieniędzy* и чеш. *praní peněz*, в които също има инверсия в сравнение с калкираната единица. Словоредни са различията и на термините - калки **дружество с ограничена отговорност** и **зона за свободна търговия** спрямо изходните английски словосъчетания съответно *Limited liability company* и *free trade area*. Словоредни различия с изходния модел се наблюдават и в съответствията на тези два термина в други езици, срв. рус. *товарищество с ограниченной ответственностью*, фр. *société à responsabilité limitée*; рус. *зона свободной торговли*, чеш. *zóna volného obchodu*.

Различие в броя на компонентите наблюдаваме във фразеологичната калка **пералня на (мръсни) пари**, която има незадължителен компонент *мръсни*, липсващ в калкираната английска единица *money laundry*. Срв. и с чешките термини - дублети *pračka na špinavé peníze* и *prádelna špinavých peněz*, които също притежават допълнителен компонент *špinavé*.

2.2.2. Фразеологични полукалки.

Фразеологичните полукалки са следните нови икономически термини: **брейди облигации**, рус. *брейди-бонды*, фр. *Brady bonds* < англ. *Brady bonds*; **валутен борд**, рус. *валютный борд* < англ. *currency board*; **сенчест бизнес**, рус. *теневой бизнес* < англ. *shadow business*.

2.2.3. Словосъчетания от междинен тип между калки и полукалки.

Както се каза, те се състоят от калкиран компонент и интернационална дума (с гръко-латински произход). Към този междинен тип отнасяме следните икономически термини: **данъчен оазис**, чеш. *daňová oáza* < англ. *tax oasis*; **лош кредит**, рус. *плохой кредит* < англ. *bad credit*; **пазарна икономика**, рус. *рыночная экономика*, чеш. *tržní ekonomika* и *tržní hospodářství*, пол. *gospodarka rynkowa*, нем. *Marktwirtschaft*, фр. *économie de marché* < англ. *market economy*; **сенчеста икономика**, рус. *теневая экономика* < англ. *shadow economy*; **сива икономика**, чеш. *šedá ekonomika* < англ. *grey economy*.

Към този междинен тип отнасяме и термина **изтичане на капитали**, образуван по модел на английското словосъчетание *capital flight*, който има следната специфика. Калкираният компонент *изтичане* е неточна калка на изходния компонент *flight* поради семантичното им несъответствие. Същата особеност се наблюдава и при съотносителния руски термин *утечка капиталов*.

Както се каза, калките и полукалките представляват немалка група в новата икономическа терминология. Калките, образувани по интернационален модел с домашен езиков материал, са проява на равновесието на интересуващите ни тенденции. При полукалките по-силна все пак е тенденцията към интернационализация, която се проявява не само в калкирането по интернационален модел, но и във включването на интернационална по характер дума в техния състав. И при двата типа езикови единици обаче е налице стремеж (в по-голяма или по-малка степен) да се използват и националноспецифични езикови средства за номинация на новите явления.

Заключение:

Наблюденията върху новата българска икономическа терминология водят до извода, че дори в такава динамична и подложена на големи изменения терминологична подсистема, каквата е икономическата, има равновесие между двете тенденции - към интернационализация и към национализация

От една страна, тенденцията към интернационализация има подчертано присъствие в новата икономическата терминология. Термините - интернационализми са значително повече от домашните термини. В същото време много отчетливо в нея се проявява и противоположната тенденция - към запазване националната специфика на езика. Интернационалните термини имат български облик вследствие на много активните процеси на фонетична, графична, морфологична и словообразователна адаптация, на които са подложени, а също и поради семантичните промени, извършили се с тях. Етап от национализацията на интернационалните термини представлява тяхната интеграция (словообразователна и семантична) към лексикалната система на българския език. Показателен е и фактът, че немалка част от новата икономическа терминология представляват хибридни думи и калките, при които двете тенденции се проявяват едновременно. Всичко това е основание за извода, че безспорната интернационализация на новата икономическа терминология не застрашава националноспецифичния, български облик на икономическата подсистема.

Библиография

Акуленко 1972: *Акуленко В.* Вопросы интернационализации словарного состава языка. Харьков, 1972.

Алексиева 1977: *Алексиева Н.* Граматични и семантични фактори при определяне рода на английските заемки в българския език. - Бюлетин за съпоставително изследване на българския език с други езици, 1977, № 4-5, стр. 44-54.

Благоева 2003: *Благоева Д.* Интернационални и национални елементи в речниковия състав (аспекти на калкирането в съвременните славянски езици). - In: *Internacionalizmy v novè slovní zásobě (Sborník příspěvků z konference, Praha, 16.-18. června 2003)*. Praha, 2003, стр. 133-140.

Бояджиев 1986: *Бояджиев Т.* Българска лексикология. С., 1986.

Вачков 1997: *Вачков В.* Формални модели на родова адаптация на субстантивните заемки от английския в българския и в чешкия език. - Съпоставително езикознание, 1997, № 2, стр. 19-25.

Володина 1984: *Володина М.* Соотношение национальных и интернациональных элементов в терминологической лексике. - НДВШ, Филологические науки, 1984, кн. 3, стр. 77-81.

Георгиева 1977: *Георгиева Е.* Състояние и проблеми на българската научно-техническа терминология. - Български език, 1977, кн. 4.

Гутшмит 1998а: *Gutschmidt К.* Понятието тенденция в Пражката лингвистична школа и неговото значение за синхронното изучаване на славянските езици. - *Slavica Pragensia ad tempora nostra*. Praha, 1998, стр. 97-102.

Гутшмит 1998б: *Гутшмит К.* Общие тенденции и специфические формы их реализации в современных славянских языках. - *Jazykovedný časopis*. 49, 1998, 1-2, стр. 15-26.

Димитрова 2001: *Димитрова М.* Комисиона - дума с правописен, граматичен или кодификаторски проблем? - *Българска реч*, 2001, кн. 1, стр. 12-20; кн. 2, стр. 17-22.

Интернационализми 2003: *Internacionalizmy v nové slovní zásobě* (Sborník příspěvků z konference, Praha, 16. - 18. června 2003). Praha, 2003.

Константинова 1998: *Константинова Н.* Тенденции развития терминологических интернационализмов в экономической лексике немецкого языка. - В: *Актуальные проблемы языкознания*, М., 1998. Вып. 2, стр. 184-188.

Лютакова 1997: *Лютакова Р.* Морфологична адаптация на английските заемки в българския и румънския език. - *Съпоставително езиковедие*, 1997, № 2, стр. 5-18.

Марковски 2003: *Markowski A. E. Words.* Internacjonalizacja znaczeń polskich jednostek leksykalnych jako wynik oddziaływania języków obcych na współczesną polszczyznę. - In: *Internacionalizmy v nové slovní zásobě* (Sborník příspěvků z konference, Praha, 16.-18. června 2003). Praha, 2003, стр. 48-63.

Недкова 2003: *Недкова Е.* Активни словообразователни средства за адаптиране на английските заемки в българския език. - In: *Internacionalizmy v nové slovní zásobě* (Sborník příspěvků z konference, Praha, 16. - 18. června 2003). Praha, 2003, стр. 149-156.

Ноуълс 1996: *Knowels Fr.* Lexicographical Aspects of Health Metaphors in Financial Text. - In: *EURALEX'96*, p. II, pp. 789-795.

Обара 1989: *Obara J.* Teoretyczne problemy kalkowania. Wrocław. Acta Universitatis Wratislaviensis № 1040, 1989.

Парзулова 2003: *Парзулова М.* Интернационализмите в българския език в периода на демократичните промени. - In: *Internacionalizmy v nové slovní zásobě* (Sborník příspěvků z konference, Praha, 16. - 18. června 2003). Praha, 2003, 166-173.

Патев 1970: *Патев П.* Морфологична адаптация на френските думи в българския език. - В: *Годишник на СУ, ФЗФ*. 1970, №2, стр. 263-329.

Пернишка 2003: *Пернишка Е.* Структурни и семантични особености на новите имена за лица в българския и чешкия език (1990-2000). - In: *Dynamika a inovace v češtině a bulharštině* (90. léta 20. Století). Praha, 2003, 5-18.

Попова 2003: *Попова М.* Термините "адаптация" и "интеграция" при интернационалните заемки. - In: *Internacionalizmy v nové slovní zásobě* (Sborník příspěvků z konference, Praha, 16.-18. června 2003). Praha, 2003, стр. 141-148.

Смирнов 1998: *Смирнов Л.* К вопросу об интернационализации лексики современных славянских литературных языков. - В: *Втори международен конгрес по българистика. Доклади. Т. 4. Сравнително и съпоставително езиковедие*. София, 1989, стр. 218 – 226.

Соловьев 1971: *Соловьев В.* Взаимоотношения национального и интернационального в области терминологических словосочетаний. - В: *Национальное и интернациональное в литературе, фольклоре и языке*. Кишинев, 1971, стр. 294-301.

Стоянова 1999: *Стоянова Ю.* Интернационализация на словашкия и българския речников състав. - Съпоставително езикознание, 1999, № 2-3, стр. 24 – 33.

Филатова 1975: *Филатова Л.* О характере семантических соотношений в интернациональной лексике научной литературы. - В: Язык научной литературы, М., 1975, стр. 112-131.

Чоролеева 2000: *Чоролеева М.* За чуждите думи и речниците, отразяващи тази лексика при съвременното развитие на българското общество и на българския език. - В: За думите и речниците. Лексикографски и лексиколожки четения'98. С., 2000, стр. 85-88.